

Evaluation Department

Norad

Mainstreaming disability in the new development paradigm

Evaluation of Norwegian support to promote the rights of persons with disabilities

Nepal country study – Summary, with Nepali translation

Mainstreaming disability in the new development paradigm

Evaluation of Norwegian support to promote the
rights of persons with disabilities

Nepal country study
February 2012

©Save the Children Norway/Nepal

This is a brief summary of the findings from the Nepal case study in English and Nepali language.

The country study on Nepal forms part of the Evaluation of the Norwegian Support to Promote the Rights of Persons with Disabilities for the period 2000 to 2010. Nepal is one of four case countries along with Malawi, Uganda, and the Palestinian territory. The full versions of the reports, easy-read versions, and Chichewa and Arabic translations of the summaries from Malawi and the Palestinian territory can be found at www.norad.no.

The layout of the document has tried to conform to guidelines for accessibility and ease of reading, which require Arial font and left (not full) justification of the text. The report has also tried to avoid unnecessary use of acronyms and abbreviations.

Disclaimer:

The report is the product of its authors, Nordic Consulting Group Norway, and responsibility for the accuracy of data included in this report rests with the authors. The findings, interpretations and conclusions presented do not necessarily reflect the views of Norad Evaluation Department.

Lead consultants: **Era Shrestha** and **Annika Nilsson**

With contributions from Nora Ingdal, Anne Hertzberg and Mari Brekke Mogen.

Norad

Norwegian Agency for Development Cooperation
P.O.Box 8034 Dep, NO-0030 Oslo
Ruseløkkveien 26, Oslo, Norway

Tel: +47 23 98 00 00

Fax: +47 23 98 00 99

ISBN: 978-82-7548-634-7

KEY FINDING

The Norwegian support has contributed to increased visibility and capacity of the disability movement in Nepal. This has enabled the movement to play a key role in the lobbying for policy change. The service provision projects have contributed to improved physical functioning, self-reliance and social inclusion of targeted children and adults. Although measures are taken in the education sector program, progress of inclusion of children with disabilities is slow. The social inclusion, democracy and human rights initiatives supported by Norway have in most cases not yet encompassed persons with disabilities.

1 Country context

Nepal, home to 26.6 million people belonging to more than 100 different ethnic and caste¹ groups (National Census, 2001), is a highly stratified and ethnically diversified society. Social and power structures, institutionalized through a caste system, stratify individuals into unequal positions from and by birth. As one of the most inequitable societies in the world, a sizeable proportion of the society is excluded and discriminated on basis of caste, class, ethnicity, gender and even geographic location. Persons with disabilities are among the most deprived groups in Nepal, historically excluded from the mainstream socio-politics and economic development. Disability is a social stigma as it is viewed as a sin of the previous life. Consequently, persons with disabilities are hidden from the society and denied a right to a dignified life. If they are women and/or belong to marginalised castes, classes or ethnic groups, then they often face multiple discriminations.

Prevalence of disability (year)	<i>0.45% according to Population Census 2001.</i>
Signed CRPD	<i>January 3, 2008.</i>
Ratified CRPD	<i>May 7, 2010.</i>
National constitution	<i>Persons with disabilities ensured equal opportunities (Interim Constitution 2007 and Draft Constitution).</i>
Law on disability	<i>Disabled Persons Protection and Welfare Act 1982; Various acts starting from 1971 in different sector (Education; equal employment; rehabilitation; health; and social security).</i>
Policy on disability	<i>Disabled Service National Policy, 1996; National Policy and Plan of Action on Disability, 2006; weak implementation.</i>
National Council or Commission on Disability	<i>Not implemented; only Coordination Committee; Desk/Section in Ministries/ Departments</i>

Nepal ratified the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in 2010. The national legislation has not yet been aligned, but there have been some efforts to address the rights of persons with disabilities, such as:

- provisions in the new draft constitution protecting the rights of persons with disabilities;
- the annual program adopted by the parliament for 2011/12, which includes specific provision for rehabilitation for persons with disabilities (as a result of conflict);
- the national census carried out in July 2011 included more disability specific questions in the main questionnaire category;
- provision of disability ID cards which gives holders certain privileges; and
- allocation of small district budgets to disability programs.

¹ Religious classification defining position and status in society.

However, policies alone have not translated to concrete benefits for people due to lack of awareness, advocacy and Government capacity to deliver its promise.

2 Evaluation of Norwegian support

The main purpose of the evaluation was to document and analyse the results of the Norwegian support to promote the rights of persons with disabilities from year 2000-2010. The evaluation should include an assessment of the extent to which the support to persons with disabilities has been mainstreamed into general development and humanitarian aid.

On the Nepal case study, the evaluation team consisted of Annika Nilsson and Era Shrestha, from Organisation Development Centre (ODC). The field studies were carried out from July - October, 2011. A sample of projects and agreement partners were studied. More than 70 people were interviewed. Special attention was paid to programs in education and humanitarian sectors. Interviews with the rights-holders (the persons with disabilities themselves) and representatives of the DPOs were held at different stages of the evaluation process to get their perspective and feedbacks. A seminar with the rights-holders was conducted in October 31, 2011 to validate the preliminary findings. The comments from the rights-holders are included in this Summary as Annex 1.

Norwegian aid

2 billion Norwegian kroner (NOK) which equals around 320 million USD have been channelled to Nepal in the period from 2000 to 2010. Around 2% of this support has targeted persons with disabilities. The Norwegian network of Disabled People's Organisations (DPOs) called the **Atlas Alliance** has been the main agreement partner. Atlas has partnership with three local Nepali partners.

The main focus of the targeted initiatives has been capacity building of DPOs, service delivery such as cataract operations, eye care and individual empowerment and counselling of persons with disabilities.

In addition to the targeted initiatives, some programs funded by Norway have tried to **mainstream** persons with disabilities in their regular programs. Mainstreaming takes place when **specific measures** have been taken to include and facilitate the participation of persons with disabilities. There are two main criteria:

- a) explicit measures to include persons with disabilities must be mentioned in the planning document and/or a budget linked to these measures; and
- b) the progress, annual or end report(s) must include specific information on results and/or outcomes for persons with disabilities.

In Nepal, the most notable initiative that had mainstreamed disability was the Government's education program, where efforts have been made to reach and include children with disabilities. Other programs funded by Norway had included smaller components directed to persons with disabilities, for example:

- The National Human Rights Commission (supported via the UN Development Program) has a section working on the rights of persons with disabilities.
- The support to rehabilitation of ex-combatants via the Nepal Peace Trust Fund created under Ministry of Peace and Reconciliation provides rehabilitation support to persons with disabilities and land mine victims.
- The Social Inclusion Research Fund has provided research grant to researchers with disabilities.
- Sankalpa (women's network supported by the Embassy) has included an organisation of women with disabilities.

3 Results and challenges

Results are more prominent in the targeted initiatives than in the mainstreamed projects. Norway, together with other Scandinavian countries is recognised as a long term supporter and promoter of disability movement in Nepal. Support for strengthening institutions such as the National Association of the Blind; Parents Network of Persons with Intellectual Disability and National Federation of the Disabled People (NFDN) have been instrumental in creating disability movement in Nepal. Supporting the formation of self-help groups and DPOs and strengthening their advocacy capacity has helped the disability movement transit from welfare to a self-help movement.

The various legislature and policy reforms; increasing budget allocation especially at the grass roots; ratification of CRPD and the recent incorporation of disability specific detailed data in the national census (2011) are some of the visible impact of this support. The DPOs and their network of self-help groups have meant valuable social support mechanisms for persons with disabilities at the local level. Funding of services such as rehabilitation, health care, education, counselling, income generation/livelihood and vocational training have filled the gaps of government services, where it was minimal or non-existent. These services have complimented government programs and strengthened outreach, access and quality of local services. The impact is seen in improved living conditions, increased awareness, improved physical functioning and self-reliance of persons with disabilities.

For mainstreaming initiatives, results can be traced in the education sector where efforts are made to reach to children with disabilities; to make schools accessible; to train teachers on inclusive practices and support with some facilitating material and resources. Some results in humanitarian assistance are also noted in terms of rehabilitation support to conflict victims, treatment/rehabilitation to mine victims, rehabilitation of refugees and disaster relief support. Support to research initiatives (Social Inclusion Research fund, SIRF; Research Centre for Educational Innovation and Development, CERID) have added value by giving visibility to persons with disabilities and their issues and strengthened knowledge base on disabilities. Support to Sankalpa (a network of women organisation), where a disabled women's organisation is a member (Nepal Disabled Women Association), is a milestone initiative for promoting inclusion of women with disabilities in the women's rights movement of Nepal.

Challenges:

Disability has not been effectively mainstreamed in the majority of the general development programs, and hence results are only few in the mainstreaming initiatives. The disability movement has not been strategic to promote mainstreaming in all sectors and have bargained only for the targeted programs. The disability movement is not yet as strong as the Dalit or Janjati movements and it has not been able to position "disability" as a socio-political agenda, promoting it as an important development theme by strategically linking it to international priorities such as poverty, human rights, Millennium Development Goals and climate change. Lack of political access, networking skills and capacity to influence large agencies and their development programs (like UN, World Bank) are identified by the disability movement as its key constraints.

The agreement partners also indicated that the lack of policy guidance and institutional capacity were factors that limit the disability mainstreaming. Institutional capacity includes knowledge, technical knowhow as well as infrastructure (universal design) and human and financial resources. Many of the agreement partners do not consider disability as a theme relevant to their area of work. Agreement partners have also not been coordinating and are less aware of each other's work and the disability movement in general, unless directly working together.

4 Conclusions and recommendations

Rights of the persons with disabilities have been systematically promoted in the targeted initiatives, results of which can be directly attributed to the Norwegian Government. However this accounts for only 2% of the Norwegian funding. In the mainstreamed initiatives, the results are mostly because of the partner's own interest and priority rather than being proactively promoted by Norway. Norway's role and contribution has been only that of a core funder and flexible donor accommodating local priorities. Apart from the DPOs, most of the partners candidly shared that disability has never been part of their dialogue with the Norwegian donor and is not considered a social inclusion agenda. They are not aware of the Norad disability guidelines.

Recommendations for the Norwegian Embassy

The Norwegian government is recognised in Nepal for promoting issues that are side-tracked and bringing it into mainstream development such as gender mainstreaming, social inclusion of cast, ethnic minorities and lately LGBTs (RNE hosts a donor coordination forum). Therefore, Norwegian government can play a more pro-active role in promoting the rights of persons with disabilities. The Embassy could:

1. Consider taking the initiative in forming a donor group for this purpose. RNE could use the lessons from promoting of LGBT rights and from promoting gender equality. Linking up with likeminded agencies and using arguments based on CRPD and the Millennium goals could be a way forward.
2. Play a proactive role in influencing the various donors' forums and networks such as the Social Inclusion Action Group (SIAG), Association of INGOs in Nepal, UN working groups/donor groups, External Development Partners Network (Health and Education sectors SWAP) in order to further leverage the efforts of the Disability Movement in influencing the development discourse in Nepal.
3. Play a catalytic role in supporting the disability movement to influence Government's programs and priorities.
4. Further support institutional capacity of agreement partners, including the Government, as part of Norway's strategy to mainstream disability in its development cooperation. Forums like annual partners meeting (hosted by the embassy) can be used for this, collaborating with DPOs/Disability movement as strategic partners for capacity building.
5. Start by focusing on inclusion of persons with disabilities in certain sectors such as governance, human rights and education programs. In all social inclusion programs disability should be a specific focus with its own indicators and budget.

Recommendations for the disability movement

For better and more effective mainstreaming results, the disability movement has to re-strategize its approach and refocus advocacy initiatives. For this:

1. Competencies for effective advocacy need to be strengthened and strategic alliances developed with other civil society agencies for greater visibility and leverage.
2. Large development programs, mostly those implemented by the Government with support of external development partners have to be specifically targeted when advocating for mainstreaming. Systematic and comprehensive inclusion of persons with disabilities in the policy framework, program design, budgeting as well as monitoring and evaluation framework should be promoted.
3. Other Human Rights tools such as the CRC, ICESCR, CEDAW and other international development priorities such as MDGs, poverty alleviation should be used together with CRPD for evidence based advocacy.
4. Capacity to provide expertise input to those organisations willing to mainstream disability needs to be strengthened.

Annex I: Comments from Rightsholders

A fruitful workshop with the right holders (23 participants) was held on 21st October 2011. The feedback and recommendation were somewhat similar to what is in the report, key comments included:

1. Key achievements of the disability movement: Policy reforms, enhanced services, awareness
  - a. Success factor: collaborative advocacy (DPOs/PWDs coming together); support of donor agencies and most important collaboration of other organizations (non DPOS) and especially support of the civil society as a whole + international support
  - b. Key learning: Efforts of DPOs alone not enough, have to mobilize the civil society for effective advocacy and have to ensure international support
  - c. Main Challenges: Macro (policy) level policy reform alone does not necessary change lives of PWDs, so challenges it to ensure micro level implementation of the policies and program
2. Norwegian support : Results of targeted initiative
  - a. Institutionalising DPOs
  - b. Strengthening DPOs,
  - c. Strengthening advocacy capacity
  - d. Services for PWDs
3. Other key institutions supporting the rights of people with disability
  - a. *Scandinavia* countries – Denmark, Norway, Sweden,
  - b. Finland
  - c. Austria
  - d. EU
  - e. USA now coming; doesn't think UN agency prioritizes disability
  - f. Norway one of the key supporters
4. The key challenges identified for not accessing mainstream programme:
  - a. Mainstreaming disability not yet a development agenda
  - b. Weak advocacy- lack of common understanding of mainstreaming among the disability movement itself/no technical capacity or expertise
  - c. Do not have capacity to influence – Do not have access to big institutions; large programmes (Weak networking)
5. Support (Interventions for bettering accessing mainstream programs):
  - a. Support for developing a clear and common understanding and technical capacity/expertise of disability mainstreaming among the disability movement– what it entails, how it can be done
  - b. Capacity to lobby
  - c. Developing Expertise (in NFDN/DPOs) – who can support other organisation to mainstream disability. DPOS can technically supports agreement partners of Norway to understand and effectively mainstream disability
6. They have identified livelihood as the key sector to target for mainstreaming
7. They have identified government agencies; private sector (Federation of the Nepalese Chamber of Commerce and Industry – FNCCI) and right based institutions (NHRC/INSEC) as well as AIN and NGO federation as stakeholders to work with for promoting the mainstreaming agenda
8. Recommendation to Norwegian Government

- a. One of the key agency supporting the disability movement of Nepal: but still have to focus in mainstreaming
- b. Coordination among the different agencies
- c. Making mainstreaming disability as a criteria for awarding the funding support
- d. Orientation to all the agreement partners –about mainstreaming (capacity building)
- e. Monitoring the extend of mainstreaming – disability based indicators for assessing performance; criteria of good governance of the agreement partners
- f. Cooperate with the disability movement to develop policy/approach/methodology/tool for mainstreaming
- g. Capacity building of the disability movement for lobby/influence – especially at the leadership position (with technical expertise for mainstreaming)

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकार प्रवर्द्धनका लागि नर्वेजियन सहयोगको मूल्याङ्कन: नेपालको घटना अध्ययन को सारांश

अध्ययनको मुख्य सारांश

नर्वेजियन सहयोगले नेपालमा अपाङ्गता अभियानलाई सशक्त बनाउन र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकारको मुद्दालाई अगाडि ल्याउन योगदान पुऱ्याएको छ । अपाङ्गता अभियानलाई नीतिगत तहमा पैरवी गर्न सक्षम बनाउन नर्वेजियन सहयोगको अहम् भूमिका छ । विभिन्न सेवा र सुविधा पुऱ्याउने परियोजनाहरूको कार्यान्वयनले लक्षित समूहको हिड्डुल गर्ने क्षमता, स्वावलम्बन, आत्मनिर्भरता साथै सामाजिक समावेशीकरण बढाउन योगदान पुऱ्याएको छ । शैक्षिक क्षेत्रमा केही विशेष तथा उल्लेखनिय पहलहरू भएतापनि अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको समावेशीकरणको नतिजा त्यति उत्साहजनक छैन । नर्वेजियन सहयोगमा कार्यान्वयन भएका सामाजिक समावेशीकरण, प्रजातन्त्र प्रवर्द्धन र मानव अधिकार सम्बन्धी धेरै जसो परियोजनाहरूमा पनि अपाङ्गतालाई पूर्णरूपमा मूलप्रवाहिकरण (Mainstreaming) गरेको पाइएन ।

१. राष्ट्रिय परिवेश

एक सय भन्दा बढी जातजातिहरू भएको राष्ट्र नेपाल, सामाजिक विविधताले भरिएको देश जसको जनसंख्या २ करोड ६६ लाख छ (राष्ट्रिय जनगणना २०११) । जातिय वर्गीकरण प्रणाली मार्फत प्रवर्द्धन गरिएको सामाजिक तथा शक्ति संरचनाले नेपालमा विभिन्न व्यक्तिलाई जन्मदेखि नै असमान तहहरूमा वर्गीकृत गर्दछ, जसले गर्दा संसारमा नै विषम मानिने हाम्रो जस्तो नेपाली समाजको एउटा ठूलो समूहले जाति, वर्ग, लिङ्ग र भौगोलिक स्थितिको आधारमा हुने भेदभाव र सामाजिक बहिष्कारको सामना गर्न बाध्य छन् । यसरी बहिष्करणमा पारिएका समूहमध्ये अपाङ्गता भएका व्यक्ति पनि पर्दछन् जो परापूर्व कालदेखि नै राष्ट्रको सामाजिक र राजनैतिक मूलधार र आर्थिक विकासबाट बञ्चित छन् । अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पूर्वजन्मको पापको रूपमा लिइने भएकोले हाम्रो जस्तो समाजमा अपाङ्गता एउटा “सामाजिक कलङ्क” हो जसले गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समाजबाट लुकाइन्छ । फलस्वरूप अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सम्मानजनक जीवन जीउनबाट बञ्चित हुन्छन् । अझ त्यस्ता व्यक्ति एउटी महिला वा सीमान्तकृत वर्ग वा बहिष्करणमा पारिएका जातजातिको भएमा अझ बहुविध र अपहेलना सहन बाध्य हुन्छन् ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको गणना	कुल जनसंख्याको ०.४५ प्रतिशत (सन् २००१ को जनगणना)
अपाङ्ग भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र सघिय महासन्धि २०१० (सी.आर.पि.डी.) मा नेपालद्वारा हस्ताक्षर	सन् २००८ जनवरी ३
सी.आर.पि.डी.को नेपालद्वारा अनुमोदन	सन् २०१० मे ७
नेपालको संविधानमा भएको प्रावधान	अन्तरिम संविधान सन् २००७ मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समान अवसर सुनिश्चित गरिएको छ ।
अपाङ्गता सम्बन्धी नियम तथा कानूनहरू	अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन १९८२ (वि.सं.) तथा अन्य ऐन कानूनहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि व्यवस्था गरिएको छ । वि. सं. १९७१ सालदेखिको विभिन्न कानूनहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, समान रोजगारीको अवसर, पुनःस्थापना तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
अपाङ्गता सम्बन्धी नीति	राष्ट्रिय अपाङ्ग सेवा सम्बन्धी नीति १९९६ (वि.सं.), अपाङ्गता सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजना २००६ (सन्) आदिको व्यवस्था भएता पनि कार्यान्वयनमा कमजोरी रहेका छन् ।
राष्ट्रिय अपाङ्ग आयोग तथा परिषद्	कार्यान्वयन नभएको: मन्त्रालय अन्तरगतका विभिन्न विभाग तथा निकायमा अपाङ्गता सेवा फाँट तथा समन्वय समितिको स्थापना मात्र गरिएको छ, आयोग वा परिषदको व्यवस्था छैन ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संधि महासन्धि २०१० (सी.आर.पि.डी)^१को नेपालले अनुमोदन गरे तापनि पूर्णतः आन्तरिकरण गर्न बाँकी छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकारको लागि नेपालमा केही पहलहरू भएका छन्। जस्तै:

- नेपालको नयाँ संविधानको मस्यौदामा अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकारको निम्ति व्यवस्था गरिएको छ।
- आर्थिक वर्ष सन् २०११/१२ को लागि संसदबाट पारित गरिएको राष्ट्रिय कार्यक्रममा द्वन्दबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पुनःस्थापनाको लागि विशेष व्यवस्था गरिएको छ।
- सन् २०११ को जुलाईमा गरिएको राष्ट्रिय जनगणनाको मुख्य प्रश्नावली श्रेणीमा नै अपाङ्गता सम्बन्धी विशेष प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ।
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निम्ति वर्गीकृत परिचय पत्रको व्यवस्था गरिएको छ जसको मार्फत केही विशेष सेवासुविधा उपभोग गर्न पाइनेछ। जस्तै: मासिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता।
- अपाङ्गता सम्बन्धी विशेष कार्यक्रमको निम्ति जिल्ला र स्थानीय तहमा (गाउँ विकास समितिहरूमा) केहि बजेट विनियोजन गरिएको छ।

यी सबै व्यवस्थाहरू गरिएता पनि नीतिनियमको प्रावधान मात्राले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले ठोस लाभ उठाउन सकेका छैनन्। हकवालाहरूमा चेतना र वकालत गर्ने क्षमताको कमी तथा सरकारको सेवासुविधा पुऱ्याउने अपर्याप्त क्षमता यसका मुख्य कारणहरू हुन्।

२ नर्वेजियन सहयोगको मूल्याङ्कन

यस मूल्याङ्कन-अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य नेपालमा नर्वेजियन सहयोगबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकार प्रवर्द्धनको निम्ति भएका पहलहरूको अभिलेखिकरण र परिणामहरूको विश्लेषण गर्नु हो।

नेपालको घटना अध्ययन टोलीमा ईरा श्रेष्ठ (अर्गनाइजेशन डेभलपमेन्ट सेन्टर, नेपाल) र अनीका नीलसन सहभागी थिए। तथ्याङ्क संकलनको कार्य सन् २०११ को जुलाई देखि अक्टोबरसम्म भएको थियो। तथ्याङ्क संकलनको क्रममा नर्वेजियन सहयोगबाट कार्यन्वयन भएका विभिन्न परियोजना मध्ये केही नमूना परियोजना र संभौता साभेदार संस्थाहरूको (Agreement Partners) अध्ययन गर्नुका साथै ७० भन्दा बढी व्यक्तिहरूसँग अन्तरवार्ता लिइएको थियो। नमूना छनोटको क्रममा विशेषतः शिक्षा तथा मानवीय सहयोगको क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिइएको थियो। अध्ययनको विभिन्न चरणमा हकवाला (अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वयं) तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थाको प्रतिनिधिहरूसँग अन्तरवार्ता गरी हकवालाहरूको दृष्टिकोण तथा पृष्ठपोषण संकलन गरिएको थियो। यस अध्ययनको प्रारम्भिक नतिजा र तथ्याङ्क उपर छलफल गर्न र सुझाव संकलन गर्न हकवालाहरूसँग विशेष कार्यशाला गोष्ठी सन् २०११ को अक्टोबर ३१ मा आयोजना गरिएको थियो। (हकवालाहरूबाट कार्यशाला गोष्ठीमा प्राप्त भएका टिप्पणीको सारंश अनुसूची १ मा संलग्न छ।)

२.१ नर्वेजियन सहयोगको भ्रलक

सन् २००० देखि २०१० सम्मको समय-अवधीमा २ अरब नर्वेजियन क्रोनर (लगभग ३२० मिलियन अमेरिकी डलर बराबर) नेपाल भित्रिएको छ, जसमध्ये प्रतिशत रकम अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निम्ति लक्षित कार्यक्रमको लागि आएको छ। यस प्रकारको लक्षित कार्यक्रमको मुख्य संभौता साभेदार संस्था एटलास एलायन्स (Atlas Alliance) हो। एटलास एलायन्स नर्वेको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संगठनहरूको संञ्जाल हो, जसले तीन स्थानीय नेपाली संस्थाहरू (राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, नेपाल बौद्धिक अपाङ्ग अभिभावक संजाल, नेपाल नेत्रहिन संघ)सँग साभेदारी गरेको छ। लक्षित कार्यक्रमको मुख्य लक्ष्यमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थाको क्षमता अभिवृद्धि तथा सेवासुविधा विस्तार जस्तै मोतिबिन्दुको शल्यक्रिया, आँखाको स्याहार तथा व्यक्तिगत सशक्तिकरण र परामर्श सेवा पर्दछ।

^१ UN Convention on Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD)

लक्षित कार्यक्रमको साथसाथै नर्वेजियन सहयोगमा सञ्चालित केहि कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पनि समावेश गरी कार्यक्रममा मूलप्रवाहिकरण गर्ने प्रयास भएका छन् । कार्यक्रमहरूमा मूलप्रवाहिकरण भएको त्यसवेला मानिन्छ जब अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अन्य लक्षित समूहहरू सरह कार्यक्रममा पूर्ण रूपले सहभागी गराउन विशेष प्रावधान तथा सुविधाहरूको व्यवस्था गरिन्छ ।

यस अध्ययनको लागि मूलप्रवाहिकरणका दुई मुख्य मापदण्डहरू तोकिएका छन् । ती हुन्:

- क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समावेश गर्न विशेष प्रावधानको साथ छुट्टै बजेटको व्यवस्था गरी सोको उल्लेख प्रष्ट रूपमा कार्यक्रमको दस्तावेजहरूमा उल्लेख भएको हुनु पर्दछ ।
- ख) कार्यक्रम वा संस्थाको प्रगति विवरण वा वार्षिक प्रतिवेदनमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति सम्बन्धी परिणाम/नतिजा तथा उपलब्धीहरू विशेष रूपमा उल्लेख भएको हुनु पर्दछ ।

कूल नर्वेजियन सहयोग रकमको १६ प्रतिशत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सहभागी गराई पूर्ण रूपमा मूलप्रवाहिकरण गरिएको पाइयो र यसमा मुख्यतः राष्ट्रिय शिक्षा कार्यक्रम पर्दछ । यसदेखि बाहेक थप ७ प्रतिशत सहयोगमा आंशिक रूपमा मात्र मूलप्रवाहिकरण गरेको पाइयो । आंशिक मूलप्रवाहिकरणको अर्थ मूलप्रवाहिकरण गर्न प्रयास भएको छ तर माथि उल्लेखित मापदण्डहरू भने लागू भएका छैनन् । यी प्रयासहरू भनेका साधारण कार्यक्रम भित्र छुट्टै लक्षित कार्यक्रम जस्तै हुन । यी प्रयासहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि छुट्टै लक्षित क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ तर पूर्ण कार्यक्रममा मूलप्रवाहिकरण वा कार्यक्रमको हरेक पक्षमा समावेश गर्ने प्रयास भने गरिएको छैन ।

अपाङ्गता भएका बालबालीकाहरूलाई शिक्षामा मूलप्रवाहिकरण गर्न गरेका प्रयास उल्लेखनिय छ, जसमा अपाङ्गता भएका बालबालीकाहरूको शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन र समावेशीकरण गर्नको निम्ति विशेष पहलहरू भएका छन् । शिक्षा बाहेक नर्वेजियन सहयोगको अन्य केही कार्यक्रमहरूमा पनि केही मात्रामा मूलप्रवाहिकरणको प्रयास भएको छन् जस्तै:

- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका निम्ति राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले (संयुक्त राष्ट्र संघिय विकास कार्यक्रम मार्फत) को सहयोग अन्तर्गत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकअधिकार प्रवर्द्धनको निम्ति छुट्टै शाखाको व्यवस्था गरेको छ । यो शाखाले सी.आर.पी.डी.को प्रचारप्रसार तथा प्रवर्द्धनको निम्ति काम गरी राखेको छ ।
- शान्ति तथा पुनःनिर्माण मन्त्रालय अन्तर्गत स्थापना गरिएका नेपाल शान्ति कोष मार्फत पुर्व लडाकु तथा जमीनमुनि बिछ्याइएको वारुदे सुरुङ्गबाट पिडीत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पुनःस्थापनाको व्यवस्था गरेको छ ।
- सामाजिक समावेशीकरण अनुसन्धान कोषद्वारा (Social Inclusion Research Fund-SIRF) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विषय वस्तुमा अनुसन्धान गर्न तथा अपाङ्गता भएका अनुसन्धानकर्तालाई सहयोग पुऱ्याएको छ ।
- संकल्प (नेपालमा रहेको नर्वेजियन राजदूतावासको सहयोगमा स्थापित महिला संघसंस्थाहरूको संजाल) मा अपाङ्गता भएका महिलाहरूको संस्था संलग्न छ जसले शान्ति तथा पुनःस्थापना मन्त्रालयसंग यु.एन.एस.सि.आर. १३२५ र १९२० संग सम्बन्धित राष्ट्रिय कार्ययोजनामा सहकार्य गरी राखेको छ ।

२.२ परिणाम तथा उपलब्धीहरू

मूलप्रवाहिकरण भएका कार्यक्रमहरू भन्दा लक्षित कार्यक्रमहरूमा बढी स्पष्ट रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकार प्रवर्द्धन भएको पाईयो । यसको मतलव मूलप्रवाहिकरण भएका कार्यक्रम भन्दा लक्षित कार्यक्रम बढी प्रभावकारी छ भन्ने होइन तर मूलप्रवाहिकरणमा भन्दा लक्षित कार्यक्रममा विशेष जोड दिइएकोले यस्तो परिणाम देखा परेको हो ।

नर्वे साथै अन्य स्कान्डेनेभियन (Scandinavian) राष्ट्रहरू जस्तै: स्वीडेन, डेनमार्क र फिन्ल्यान्ड नेपालको अपाङ्गता अभियानका दीर्घकालिन सहयोगी साथै अभियानको प्रवर्द्धक तथा संरक्षकको रूपमा चिनिन्छन् ।

लक्षित कार्यक्रम तर्फ राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, नेपाल बौद्धिक अपाङ्ग अभिभावक संजाल, नेपाल नेत्रहीन संघ जस्ता संस्थाहरूको संस्थागत विकासको लागि गरेको सहयोगले नेपालमा अपाङ्गता अभियानलाई सशक्त बनाउन अहम् भूमिका खेलेको छ । स्थानीय तहमा स्वावलम्बी समूहहरू (Self Help Groups) तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थाहरूको प्रवर्द्धन तथा विस्तार साथै उनीहरूको पैरवी गर्ने क्षमताको अभिवृद्धि मार्फत नेपालको अपाङ्गता अभियानलाई एउटा कल्याणकारी अभियानबाट अधिकारमुखी अभियानमा परिवर्तन गराउनमा नर्वेजियन सहयोगको ठूलो योगदान छ । नेपालको विभिन्न नीतिनियम तथा कानूनमा सुधार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि बढ्दो बजेट विनियोजन (विशेष तह स्थानीय निकायहरूमा) र सी.आर.पि.डी. को अनुमोदन साथै गत राष्ट्रिय जनगणनाको मुख्य प्रश्नावली श्रेणीमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सम्बन्धित विशेष प्रश्नावलीको व्यवस्था नर्वेजियन सहयोगको फलस्वरूप आएको परिवर्तन तथा उपलब्धीहरू हुन् ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थाहरू तथा स्थानीय तहमा स्वावलम्बी समूहको संजाल विस्तारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निम्न समाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकासमा धेरै सहयोग पुऱ्याएको छ । पुनःस्थापना, स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा, परामर्श, स्वरोजगारमूलक तालिम गरी जिवीकोपार्जनको निम्न सहयोग आदि जस्ता सेवा सुविधा विस्तारले स्थानीय तहमा रहेको सरकारी सेवाको कमीलाई परिपूर्ती गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ । यी सेवाहरूले स्थानीय तहमा सेवामा पहुँच बढाउन, सेवाको गुणस्तरको अभिवृद्धि गर्न र सरकारी कार्यक्रमहरूको परिपूरकको रूपमा योगदान पुऱ्याउन सफल भएका छन् । यी प्रयासहरूको प्रतिफल अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हिडडुल गर्ने क्षमतामा वृद्धि, चेतनामा वृद्धि, साथै आत्मनिर्भरता र आत्मसम्मानजनक जीवनयापनको रूपमा प्रस्ट देखिन्छ ।

मूलप्रवाहिकरण भएका कार्यक्रम तर्फ केही प्रतिफलहरू शिक्षा क्षेत्रमा देखिन्छ, जहाँ अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच बढाउन, शिक्षक तालिम र सहयोगी सामाग्रीको विकास जस्ता पहलहरू भएका छन् तर अझ पूर्णरूपमा समावेशीकरण गर्न भौतिक संरचना तथा आर्थिक श्रोतको कमी साथै अभिभावक र शिक्षकहरूमा चेतनाको कमीले बाधा पुऱ्याएको छ । केहि प्रतिफल मानविय सहयोगको क्षेत्रमा पनि देखिन्छ, जहाँ द्वन्द्व पिडीत, शरणार्थी र प्राकृतिक तथा अन्य प्रकोप पिडीत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पुनःस्थापनामा विशेष प्रयासहरू भएका छन् । अपाङ्गताको विषयवस्तुमा अध्ययन तथा अनुसन्धानको लागि पुऱ्याएको सहयोगले अपाङ्गताको मुद्दा/सवाललाई सशक्त तरिकाले उठाउन विशेष टेवा पुऱ्याएको छ । महिला संजाल (संकल्प) अन्तर्गत अपाङ्गता भएका महिलाको संस्थाको प्रवर्द्धनले नेपालको महिला अधिकार अभियान तथा नेपालको शान्ति प्रक्रियालाई समावेशी बनाउन र त्यसलाई एउटा नयाँ आयम दिन मद्दत पुऱ्याएको छ ।

२.३ चुनौतिहरू

साधारणतया ठूला विकासे कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गतालाई पूर्णतः समेटेर मूलप्रवाहिकरण गर्न सकिएको छैन जसको परिणाम स्वरूप मूलप्रवाहिकरण भएका कार्यक्रमको प्रतिफल त्यति उत्साहजनक छैन ।

नेपालको अपाङ्गता अभियानले रणनीतिक रूपमा पैरवी गरी हरेक क्षेत्रमा अपाङ्गतालाई मूलप्रवाहिकरण गराउनु माग गर्नु भन्दा लक्षित कार्यक्रममा मात्र केन्द्रित भई आवाज उठाएको देखिन्छ । अपाङ्गता अभियान नेपालको अन्य अभियान (महिला, दलित तथा जनजातिहरूको अभियान) जस्तो बलियो तथा दबावपूर्ण भैसकेका छैनन् । अपाङ्गता को मुद्दालाई देशको महत्वपूर्ण सामाजिक तथा राजनैतिक मुद्दाको रूपमा परिचित गराउन सकेका छैनन् । अपाङ्गतालाई अन्तराष्ट्रिय प्राथमिकता जस्तै: गरिवी निवारण, मानव अधिकार र सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरूसँग जोडेर अपाङ्गता पनि विकासको महत्वपूर्ण आयम हो जुन विषयलाई नजरअन्दाज गरेर अन्य विकासका लक्ष्यहरू र अन्तराष्ट्रिय प्रण तथा दायित्वहरू पूरा गर्न संभव छैन भनेर स्पष्ट माग उठाएका छैनन् । नेपालको अपाङ्गता अभियानले यी सबै नहुनुमा राजनैतिक पहुँच, मुद्दाको पैरवी तथा प्रवर्द्धन गर्ने क्षमता तथा राष्ट्र संघ, विश्व बैंक जस्ता ठूला अन्तराष्ट्रिय संघसंस्थाहरूलाई प्रभाव पार्न सक्ने क्षमताको कमीलाई औल्याइएको छ ।

धेरै जसो नर्वेको सम्झौता साभेदार संस्थाहरूले अपाङ्गतालाई आफ्नो सरोकारको विषय वा आफ्नो संस्थाको कार्यक्षेत्र/विषयवस्तुसँग सम्बन्धित मुद्दाको रूपमा हेर्दैनन् । अपाङ्गताको विषयलाई लिएर साभेदार संस्थाहरूको बीच समन्वयको पनि कमी देखिन्छ र यदि एक आपसमा प्रत्यक्ष सहकार्य गर्ने संस्थाहरू नभए साभेदार संस्थाहरू एकअर्काका गतिविधिहरू बारे कम जानकारी राख्दछन् । सम्झौता साभेदार संस्थाहरूले मूलप्रवाहिकरण गनुपर्ने निर्देशिका वा संस्थागत नीति नहुनु र अपाङ्गतालाई मूलप्रवाहिकरण गर्न सक्ने संस्थागत क्षमताको कमीलाई मुख्य चुनौतिको रूपमा औलाएका छन् । मूलप्रवाहिकरण गर्ने संस्थागत क्षमतामा ज्ञान, प्रविधिक सीप साथै भौतिक संरचना र आर्थिक श्रोत पर्दछ ।

३. सुभाबहरू

लक्षित कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकारको स्पष्ट र व्यवस्थित रूपमा प्रवर्द्धन भएको छ जसको श्रेय नर्वेजियन सहयोगलाई दिन सकिन्छ । तर यो केवल २ प्रतिशत सहयोगको मात्र प्रतिफल हो । मूलप्रवाहिकरण भएको कार्यक्रमहरूको हकमा भने जे जति प्रतिफल तथा परिणामहरू देखा परेका छन् ती नर्वेजियन सरकारको प्रचारप्रसार र प्रवर्द्धन वा प्राथमिकताले भन्दा पनि साभेदार संस्थाको आफ्नै इच्छा र सक्रियताको फलस्वरूप हुन गएका हुन् । यसमा नर्वेजियन सरकारको भूमिका भनेको मूलतः एउटा आर्थिक सहयोग गर्ने दातृ संस्थाको मात्र रहेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका संघसंस्थाहरू बाहेक प्रायः जसो साभेदार संस्थाहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समावेशीकरणको मुद्दा वा मूलप्रवाहिकरणको विषयवस्तु कहिले पनि नर्वेजियन सरकार वा नर्वेजियन दातृ संस्थासँगको संवाद वा सभौता मा नउठेको र साथै अपाङ्गता सम्बन्धी कुनै पनि नर्वेजियन मार्ग निर्देशनका बारे जानकारी नभएको कुरा प्रस्टाए । तर नर्वेजियन सरकारको स्थानीय प्राथमिकता र आवश्यकता प्रतिको कदर तथा साभेदार संस्थाको इच्छा र आकांक्षा बमोजिम लचकता अपनाउने तयारीले यी प्रतिफलहरू हासिल गर्न भने मद्दत गरेका कुरा स्वीकारेका छन् ।

३.१ नर्वेजियन राजदूतावासलाई सुभाब

लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण, पिछाडि पारिएका वर्ग तथा जनजाति र हालै लैङ्गिक अल्पसंख्यक समूहको सवालहरूलाई उठाएर नर्वेजियन सरकार नेपालमा ओभेलमा परेका मुद्दा र विकासका सवालहरूलाई मूलधारमा ल्याउन सक्ने राष्ट्रको रूपमा नेपालमा प्रख्यात छ । त्यसैले नर्वेजियन सरकारले अन्य मुद्दा सरह अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरूको हकअधिकारलाई प्रवर्द्धन गर्दै मूलप्रवाहिकरणको लागि मुख्य भूमिका खेल्न सक्दछ । नेपाल स्थित नर्वेजियन राजदूतावासले :

१. लैङ्गिक अल्पसंख्यकको हक र लैङ्गिक समानता प्रवर्द्धन गर्नको लागि गरेका प्रयास जस्तै अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरूको हकहित र अधिकारलाई प्रवर्द्धन गर्न दातृ संस्थाको समूह गठन तथा परिचालन साथै समान विचारधारा राख्ने अन्य संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने जस्ता कार्यहरू अगाडि वढाउन सक्दछ ।
२. विकास र समावेशीकरणका मुद्दालाई प्रवर्द्धन गर्न नेपालमा गठन भएका विभिन्न दातृ संस्थाहरूको समूह तथा समन्वय समितिहरू जस्तैः सोशल इन्क्लुजन एक्सन ग्रुप (Social Inclusion Action Group), अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूको संगठन (ए.आई.एन.), राष्ट्र संघिय संस्थाहरूको कार्यसमूहहरू साथै शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रका दातृसंस्थाहरूको समूहहरूमा अपाङ्गताको मुद्दा/सवालहरू प्रवर्द्धन गर्न विशेष भूमिका खेल्न सक्दछ ।
३. अपाङ्गतालाई नेपाल सरकारको सबै कार्यक्रम र प्राथमिकतामा पार्न अपाङ्गता अभियानलाई सहयोग गर्न सक्दछ ।
४. अपाङ्गतालाई विकासको मूलधारमा ल्याउनको निम्ति साभेदार संस्थाहरूको (नेपाल सरकार समेत) मूलप्रवाहिकरण गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्नसक्दछ । यसको लागि नर्वेजियन राजदूतावासद्वारा आयोजना गरिने साभेदार संस्थाहरूको वार्षिक गोष्ठीको प्रयोग गर्न सकिन्छ । साथै क्षमता अभिवृद्धिको निम्ति अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संघसंस्थालाई रणनीतिक साभेदारको रूपमा विकास गरी प्राविधिक सहयोगको लागि परिचालन गर्न सक्दछ ।

५.सुरुवातको लागि केही विशेष क्षेत्र तथा कार्यक्रमलाई (जस्तै: शिक्षा, मानवअधिकार र सुशासनको क्षेत्रहरू) लक्षित गरी मूलप्रवाहिकरणको लागि प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ । नर्वेजियन सरकारको सहयोगमा कार्यन्वयन भएका हरेक सामाजिक समावेशीकरणको कार्यक्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समावेशीको लागि विशेष जोड दिई छुट्टै बजेट विनियोजन तथा अपाङ्गता सम्बन्धी प्रगति सूचकहरूको व्यवस्था गराउनु पर्दछ ।

३.२ अपाङ्गता अभियानलाई सुभाब

मूलप्रवाहिकरणको मुद्दालाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन अपाङ्गता अभियानले हाल अपनाएको रणनीति र पैरवीका तौरतरिकाहरूको पुनरावलोकन गरी सशक्त तरिकाले अगाडि बढ्नु पर्दछ । अपाङ्गता अभियानले:

१. आफ्नो पैरवीको क्षमता बढाउदै आफ्ना आवाजलाई अझ बलियो र प्रभावकारी बनाउन अन्य समान विचार भएका र नागरिक समाजका अन्य संघसंगठनहरूसँग रणनीतिक साभेदारीको विकास गर्न सक्दछ ।
२. मूलप्रवाहिकरणको मागलाई अगाडि बढाउदा विशेष गरी ठूला विकासे कार्यक्रम, त्यसमा पनि नेपाल सरकारद्वारा ठूला दातृ संस्थाहरूको सहयोगमा लागू गरेका कार्यक्रमहरूलाई विशेष लक्षित गर्नु पर्दछ । यसरी मूलप्रवाहिकरणको माग गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पूर्ण र व्यवस्थित रूपले कार्यक्रमको हरेक पक्ष जस्तै: योजना, बजेट, अनुगमन र मूल्याङ्कन साथै प्रतिवेदनमा पनि समावेश गराउन माग गर्नु पर्दछ ।
३. साधारणतया: सि.आर.पि.डी.मा मात्र सीमित नरहेर मानव अधिकार सम्बन्धी अन्य प्रावधानहरू जस्तै: बालबालिकाको अधिकार सम्बन्धी राष्ट्र संघिय महासन्धि (Convention on Rights of Children-CRC), आर्थिक, सामाजिक र परम्परागत अधिकार सम्बन्धी राष्ट्र संघिय महासन्धि (United Nation Convention on Economic, Social and Cultural Rights-UNCESCR), महिला विरुद्ध हुने विभेद सम्बन्धी राष्ट्र संघिय महासन्धि (Convention on Elimination of All Form of Discrimination Against Women-CEDAW) र अन्य विकाससँग सम्बन्धित प्राथमिकताहरू जस्तै: सहस्राब्दी लक्ष्य, गरिबी निवारण र मानव अधिकारको आधारमा पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हकहित र अधिकारको लागि पैरवी गर्न सक्दछ।
४. अपाङ्गतालाई मूलप्रवाहिकरण गर्न चाहने संस्थाहरूलाई प्राविधिक सहयोग र सल्लाह दिन सक्ने आफ्नो क्षमता बढाउन संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

पुनश्च:

यो सारांश प्रतिवेदन अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हकहित र अधिकार प्रवर्द्धनको लागि नर्वेजियन सहयोगको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको एउटा भाग हो जुन अध्ययन नेपाल सहित जम्मा ४ देशहरूमा (मलावी, प्यालेस्टाइन क्षेत्र तथा युगान्डामा) भएको थियो । यस घटना अध्ययन प्रतिवेदनले नर्वेजियन सरकारको सहयोगमा लागू भएका कार्यक्रमहरूले कसरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हकहित र अधिकारलाई प्रवर्द्धन गरेका छन् भन्ने कुराको विवरण प्रस्तुत गर्दछ । अन्य विस्तृत जानकारीको लागि www.norad.no मा सम्पर्क गर्न अनुरोध गर्दछौ ।

नेपाल घटना अध्ययनका मुख्य अनुसन्धानकर्ताहरू : ईरा क्षेष्ठ र आनिका नेलसन [नोरा इन्डाल (Nora Ingdal), ऐनी हर्जवर्ग (Anne Hertzberg), र मारी ब्रिक्के मोर्गन (Mari Brekke Morgen) को योगदान सहित ।]

अनुसूची १: हकवालाहरूको टिप्पणी (हकवालाहरूसँगको कार्यशाला गोष्ठीको नतिजा)

यस अध्ययनको प्रारम्भिक नतिजाहरूमा छलफल गर्न र सल्लाह सुझाव संकलन गर्न सन् २०११ को २१ अक्टुबरमा हकवालाहरूसँग एउटा कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरिएको थियो । २३ जना सहभागी रहेको यस कार्यशाला गोष्ठीलाई सहभागीहरूले फलदायी र महत्वपूर्ण भएको टिप्पणी गरे । यस अध्ययन प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गरिएको नतिजा र सुझावहरूले हकवालाहरूले कार्यशाला गोष्ठीमा दर्शाएको भावना, सल्लाह, सुझाव र टिप्पणी झल्काउछ ।

१. अपाङ्गता अभियानका मुख्य उपलब्धीहरूमा नीतिनियममा परिवर्तन, सेवा तथा सुविधामा विस्तार र चेतना अभिवृद्धि पर्दछ ।

क) सफलता हासिल गर्नुको मुख्य कारणमा सबै किसिमको अपाङ्गता भएका व्यक्ति र संघसंस्थाहरू एकजुट भई पैरवी गर्न सक्नु हो । साथै अन्य संघ संस्थाहरू विशेषतः नागरिक समाजका संघसंस्थाहरूसँगको साभेदारी तथा अन्तराष्ट्रिय समूहको सहयोगको पनि मुख्य भूमिका छ ।

ख) अपाङ्गता अभियानको मुख्य सिकाई भनेको प्रभावकारी पैरवी गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थाको एकल प्रयास अर्थात् भएकोले अन्य नागरिक समाजका संघसंस्था र अन्तराष्ट्रिय समूहको सहयोग अति आवश्यक हुन्छ ।

ग) मुख्य चुनौतिहरू भनेको स्थानीय तहमा नीतिनियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन हो किनकी राष्ट्रिय तहमा नीतिनियमको परिवर्तन मात्रले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जीवनमा खासै फरक पारदैनन् जबसम्म ती नीतिनियमहरू पूर्ण रूपले स्थानीय तहमा लागू हुदैनन् ।

२. नर्वेजियन सहयोगको मुख्य उपलब्धीहरू (लक्षित कार्यक्रमहरूको नतिजा) :

क) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संघसंस्थाहरूको संस्थागत विकास: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संगठन संस्थागत भएको ।

ख) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संस्थाहरू संगठित भएको ।

ग) पैरवी गर्ने क्षमताको अभिवृद्धि ।

घ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको निम्ति सेवा सुविधामा विस्तार ।

३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हकहित र अधिकार प्रवर्द्धन गर्न सहयोग गर्ने अन्य दातृ राष्ट्रहरू:

क) स्कानडेनेभियन देशहरूमा डेनमार्क, स्वीडेन, फिन्ल्यान्ड (नर्वे प्रमुख सहयोगी राष्ट्र मध्ये पर्दछ)

ख) अष्ट्रिया

ग) यूरोपियन यूनियन

घ) अमेरिका (भखरै शुरुवात गरेको)

[राष्ट्र संघिय संस्थाहरूले अपाङ्गतालाई अबै विशेष प्राथमिकता दिन सकेका छैनन् ।]

४. कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता मूलप्रवाहिकरण नहुनुको मुख्य कारणहरू:

क) अपाङ्गतालाई अभै पनि विकासको मुद्दाको रूपमा लिइदैन ।

ख) पैरवीमा कमी, अपाङ्गता अभियान/अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वयंमा मूलप्रवाहिकरण सम्बन्धी प्रस्ट ज्ञान र प्राविधिक सीपको कमी ।

५. अपाङ्गतालाई हरेक कार्यक्रमहरूमा मूलप्रवाहिकरण गर्नको निम्ति चाहिने सहयोग:

क) अपाङ्गता मूलप्रवाहिकरण सम्बन्धी समान बुझाई, ज्ञान र प्राविधिक क्षमताको विकासको निम्ति अपाङ्गता अभियानलाई सहयोग ।

ख) पैरवी गर्ने क्षमतामा विकास अभिवृद्धिको लागि (विशेष गरी ठूला संस्था/कार्यक्रमहरू जस्तै: राष्ट्रिय संघलाई प्रभाव पार्ने सक्ने क्षमता) सहयोग ।

ग) मूलप्रवाहिकरण गर्न चाहिने अन्य संस्थाहरूलाई प्राविधिक सहयोग दिन राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ/ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थालाई प्राविधिक विशेषज्ञको रूपमा विकास गर्न क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग । राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ/ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संघसंस्थाले नर्वेजियनको साभेदार संस्थाहरूलाई मूलप्रवाहिकरण बारे बुझ्न र मूलप्रवाहिकरण गर्न प्राविधिक सहयोग दिन सक्दछ ।

६. मूलप्रवाहिकरणको लागि जिवीकोपार्जन क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिइनु पर्दछ ।

७. सरकारी संस्थाहरू, निजी क्षेत्र, नेपाल वाणिज्य महासंघ र मानव अधिकार प्रवर्द्धन क्षेत्रका संस्थाहरू जस्तै: राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, इन्सेक साथै गैर सरकारी र अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूको महासंघहरूलाई मूलप्रवाहिकरणको मुद्दालाई प्रवर्द्धन गर्न साभेदारी संस्था वा सरोकारवालाको रूपमा परिचालन गर्ने सकिन्छ ।

८. नर्वेजियन सरकारलाई सल्लाह/सुझाव

क) नर्वेजियन सरकार नेपालीको अपाङ्गता अभियानलाई मुख्य सहयोग गर्ने महत्वपूर्ण सहयोगी राष्ट्र हो तर अझ प्रभावकारी परिणामको लागि मूलप्रवाहिकरणमा अभै बढी ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ ।

ख) नर्वेजियन सरकारको साभेदार संस्थाहरू बीच सहकार्य तथा समन्वय बढाउन जरुरी देखिन्छ ।

ग) मूलप्रवाहिकरणलाई साभेदार संस्थाहरूसँगको साभेदार तथा आर्थिक सहयोग को मुख्य मापदण्डको रूपमा प्रवर्द्धन गर्नु पर्दछ ।

घ) साभेदारी संस्थाहरूको मूलप्रवाहिकरण गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम/ अभिमुखीकरण कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।

ङ) अपाङ्गता सम्बन्धी सूचकहरू निर्धारण गरी कार्यक्रमहरूमा मूलप्रवाहिकरणको विशेष अनुगमन गर्नु पर्दछ । मूलप्रवाहिकरणलाई साभेदार संस्थाहरूमा सुशासनको सूचकको रूपमा प्रवर्द्धन गर्नु पर्दछ ।

च) अपाङ्गता अभियानसँगको सहकार्यमा अपाङ्गता मूलप्रवाहिकरण गर्ने नीतिनियम, आधार र साधनहरूको विकास गर्नु पर्दछ ।

छ) अपाङ्गता अभियानको क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग - विशेष गरी नेतृत्व तहमा मूलप्रवाहिकरण गर्ने विशेषज्ञहरूको विकासको निम्ति सहयोग गर्नु पर्दछ ।